

חשיבות העיון הקורלטיבי

עברו שנים מאז שהומלץ לראשונה ללמד תנ"ך בדרך הקריאה הקורלטיבית (=השוואה ויחס גומלין של מקורות). גם עבר זמן רב מאז נתבקשתי לעסוק בנושא זה באחד מקורסי הקיץ למורים. על פי התרשמותי נשכח הדבר, ספק בכוונה ספק בהיסח הדעת. והנה, בשנים האחרונות ראיתי תכניות לימודים רבות, גם בהן לא מצאתי עיונים במקורות מקבילים או משלימים. פה ושם – לפעמים גם בהשפעת הפרשנות – הופנה המבט אל עבר מקור מקביל, אך אין לדבר על שיטה!

הצעתי לא פעם לחברי המורים, בעל פה או בכתב, שהיה מן הראוי לעיין במקורות נוספים המטפלים באותו הנושא ולעתים גם משלימים אותו וגם מאירים עליו. בדרך כלל לא הייתה התייחסות לדברי, ובאותם מקרים שהייתה התייחסות, נענית, שאותו חומר המאיר או המשלים "עדיין לא נלמד". דבר זה גם היה ידוע לי, ואף על פי כן לא יכולתי להשלים עם דחיה זו. אם הוא לא נלמד, אזי עתה השעה לעיין בו ולהכיר אותו. **הקריאה הקורלטיבית של שני טכסטים או אף יותר, גורמת להבנת כולם בבת אחת, לפעמים טכסט אחד ללא המשלים ישאר "סתום".**

המקרא נכתב ברובו המכריע בעברית, תלמידינו בקיאים בשפה, ואם יש צורך בהדרכה נוספת להבנת הטכסט "שלא נלמד" ניתן לתת הדרכה מראש לקראת העיון בו. התלמידים יוכלו לקרוא את החומר בבית. יחליט המורה מה מידת ההדרכה הנחוצה ואם יש צורך יקדים לתלמידיו עזרה בהתאם לרמתם.

אני מתכוון להדגים את השיטה בשלוש דוגמאות, כי במסגרת מאמר לא אוכל להתרחב, אך בטרם אעשה זאת ברצוני להסביר מדוע חיונית השיטה בעיני.

א) במרוצת השנים שהתלמיד בבית הספר הוא ילמד רק חלקים במקרא, וחלקים שונים אף פעמיים שלוש, אך אנו נדרשים להביא לידי הבנה וידיעה במקרא כולו, כמובן במידת יכולתנו. הקריאה המשווה והמשלימה מציעה הזדמנות להפגיש את התלמיד במקורות שהיו נשארים סגורים לפניו לולא השיטה הזאת. אני מודע, שהקריאה הקורלטיבית עלולה להיות שטחית במידה מה, אם לא מתייחסים להקשר הרחב בהם הדברים אמורים, אך ללא הקריאה המשווה והמשלימה ייתכן והם ישארו סגורים לפניו או מובנים חלקית בלבד. יזמה נכונה של המורה עשויה לסלק מכשולים אפשריים. נזק בוודאי לא יגרם!

על כל פנים בהדרכה המוקדמת יש לכלול הוראה מדוייקת של פרטי טכסט שיש לקרוא, ומהי הנקודה העיקרית, אליה יש לשים לב. אנחנו משיגים ראייה כוללת מירבית, ובה אנו צריכים להיות מעוניינים. הרווח שיושג יאזן את ההפסד המדומה בזמן, שלו יטענו אולי מספר מורים.

ב) יש טכסטים שונים במקרא הנלמדים במחזורים שונים. בדרך כלל עוברות שנים בין מחזור אחד למשנהו. על פי ניסיון אישי אוכל לקבוע, שלא נשאר ידע רב מן הקריאה הקודמת לזו שלאחריה. אם מצב העניינים כך, אין גם לדמיין, שהקריאה השנייה "תעמיק" את אשר נשאר מן הראשונה. בדרך כלל אנחנו מתחילים את מלאכתנו מחדש בקריאה החוזרת. קריאה קורלטיבית יוצרת קשר בין המקור המוקדם למאוחר ממנו.

ניתנת לנו אפשרות להתייחס למקור המוקדם שנגיע אליו מאוחר (אם נגיע בכלל) ונוכל לרענן את הזכרון. אף אם בהתאם לתכנית לא נגיע למאוחר יותר, הרווחנו בוודאי.

ג) פרשנינו הסתכלו במקרא בדרך "ראייה קורלטיבית", הם היו מודעים למקרא בכללו ולעתיים הצביעו על מקורות משלימים. זו גם דרכם של מדרשי הלכה ובעקבותם רש"י ופרשנים אחרים. הפרשנים גם לא קראו את המקרא ב"מחזורים". אין כל טעם להתחמק ולדחות את העיון בחומר המשלים עד "כי ירחיב" משום שאין כל ערובה שירחיב.

ד) "דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר", ואנו זקוקים לכל החומר ביחד, על מנת לקבל את התמונה השלימה. יש גם זוויות ראייה שונות בכל מקור ועלינו להתייחס לכך. סתירות בין טכסטים הן בדרך כלל מזדומות וניתנות להסברה. נסיבות משתנות מחייבות גישה שונה, אני שמח שלפחות ההשוואה בין ספר דברים לספרי תורה האחרים השתרשה בהוראה (דוגמאות: פרשת המרגלים, פרשת מתן תורה, פרשת העגל והסדר שבו הם מופיעים ודוגמאות רבות אחרות). מעבר לשינויים שהם "קטנים" – כביכול – ולא משמעותיים למראית העין ובהחלפת מטבע לשון פה ושם, גם משמעות הדברים שונה כשמופיעים בנסיבות משתנות. ראיתי תלמידים בכיתות מתקדמות בשיחה עם אחרים והם ביססו את הנאמר על ידם על פסוק שהיה זכור להם, אך היו נבוכים כשהפגישו אותם בפסוק ממנו נשמע אחרת.

כאן אצביע לצורך הדגמה על השאלה "לשם מה נשאר מיעוטים כנעניים בארץ אחרי ההתנחלות?". לתשובה – יש לעיין בסי' שמות כ"ג, כח-ל, אך גם בסי' שופטים ג', א-ו. אין כאן – וכך הדבר במקורות רבים – ניתוח היסטוריוגרפי עובדתי. יש עובדה שאין עליה עוררין, הזוכה להסבר היסטוריוסופי שונה בהתאם לנסיבות בהן נאמר ובהתאם להקשר בו מופיע.

ה) הקריאה הקורלטיבית לא מוגבלת לסוג ספרות אחת (מספרת, גלגלית, שירה או חכמה), אלא יש גם להשלים ולהשוות מסוג ספרות אחת לזולתה, כמובן מתוך התחשבות ששינוי סוג הספרות עשוי להיות גורם השינוי. כדוגמה קלסית אני מצביע על שירת דבורה, והיא האינטרפטציה המלאה של הפרק המספר (שופטים ד-ה'). נדאג לכך, שתלמידנו לא יופתעו בשמעם על "שתי מסורות שונות" ונחסן אותם בזמן בחינת "את פתח לו".

מרוכים מאוד הטכסטים העוסקים בבחירת ירושלים בבלעדיותה ובדחייתה של בית אל, ומיותר להצביע על מספר טכסטים במסגרת המאמר הזה. יש לטפל בנושא כבר בסי' בראשית כ"ח, י-כא. יש לדון בבעיה בזיהוי "המקום" אליו יעקב הגיע, ולעיין ברש"י וברשב"ם תוך כדי דיון בהבדל ביניהם. השאלה היא כמובן "מה מניע את רש"י לסטות מפשוטו של מקרא?" ולא קשה להשיב לשאלה. כאמור, השאלה נדונה במקורות מקראיים מרובים, אך על כל פנים יש לעיין בתהלים ע"ח, סז-עב.

ידועים הלבטים הקשורים בהוראת שמואל ב', י"א-י"ב. לפע"ד הוראת הטכסט מחייב עיון משלים בתהלים נ"א, אף דיון יסודי וניתוח הפרק. רבים הטקסטים שלהם מספר רב של מקבילים ומשלימים. ככל שנרבה בעיון ובדיון בסך נעשיר את תלמידינו בידע, נרחיב את אופקם ונעמיק את הבנתם. ככל שנצמצם את עצמנו לפרק אשר לפנינו ונגביל את עצמנו, ולא נרים את עינינו מעבר לדף העומד בתכנית – ישארו הנושאים הנדונים מעורפלים, בוודאי שלא נשיג הבנה מלאה.

אדגים פה את הצעתי בשלושה מודלים לקריאה קורלטיבית. אנסה להציע דרך, כיצד אפשר להפעיל תכנית שלימה המבוססת על עיקרון הקריאה הקורלטיבית. במכוון לא

אתיחס כאן לדוגמאות אליהן המורה יוכל להגיע בנקל באמצעות תשומת לב מינימלית כגון:

- 1) קריאה משווה בין ארבעת ספרי תורה הראשונים (כולל ספר בראשית) עם ספר דברים.
- 2) קטעים, בהם רש"י מדריך להשוואה, כגון מקורות שונים הקשורים אחד בזולתו בעקבות מדרשי הלכה, כגון הלנת שכר שכיר או עבד עברי.
- 3) נושאים המופיעים בתורה במספר מקומות כגון שבת או מועדים.
- 4) נושאים הנראים לעין, הנקרים בדרך הוראתו של המורה, כגון השוואה בין בראשית ט"ו, ז מול שם, כ"ד, ד (רצוי שהמורה יענין שם, י"ב, א ברמב"ן) או השלמה מבראשית מ"ב, כא-כב מול שם, ל"ז, יט-כד.

מודל א – הקיני

בין הנושאים הרבים האפשריים בחרתי בנושא זה דווקא, כי הוא לא רחב בהיקפו, הוא מיוחד באופיו, הוא נדון במקורות מפורזים במקרא לכל ארכו ואף יש לו הדים בתורה שבעל פה (תלמוד בבלי מסי' סוטה י"א, ע"א).
במסגרת הנושא אני ממליץ להתעלם מסי' בראשית, ט"ו, יט בו הקיני מופיע, כי משם לא נפיק תועלת לנושא הנדון, כך לדעתי לפחות.

המקורות

1) שמות ב', טז-כב.	8) שם, שם יז.
2) שם ד', יח-כו.	9) שם ה', כד.
3) שם י"ח (ובסמיכות שם י"ז, ח-יז).	10) שמואל א' ט"ו, ד-ו.
4) במדבר י', כט-לב.	11) מלכים ב', יי טו-יז.
5) שם כ"ד, כ-כב.	12) ירמיהו ל"ה, א-יט.
6) שופטים, א', טז.	13) דברי הימים א', ב', נה.
7) שם ד', יא.	14) בבלי סוטה י"א, ע"א (בעקבות מקור 13).

למורה חייבים להיות ידועים כל המקורות. ברם, אם על פי שיקול דעתו יחליט המורה "לדלל" את המקורות כאשר יטיל את קריאתם על התלמידים, לא ינזק הטיפול בנושא. רק יש לשקול בזהירות על מה ניתן לדלג. ניתן לדלג על המקורות 2, 9, 11, 14. אך, הכרחי למסור לתלמידים את תוכנו של מקור 14, כי תוכנו הכרחי להשלמת הנושא.

ממכלול המקורות אנו למדים, שיש קשר בין המדינים לקינים בתחילתו של הסיפור. המדינים הם נוודים, לפחות נוודים למחצה, כך משתמע ממקורות שונים במקרא, וכך גם נראה מבראשית כ"ה, א-ב. הקיני, או חלק ממנו, התרחק מצור מחצבתו, הדרים ונדד בחלק הצפוני של מדבר סיני (מקור 7). נוצרה שכנות בין הקיני לעמלק. מקור 3, 5 ו-10 מזכירים את הקיני בהקשר לעמלק ובמקורות 5 ו-10 בניגוד לעמלק. במדבר חודש הקשר בין ישראלי לקינים (מקור 4), וישראל הפיקה תועלת מבקיאותם של הקינים בדרכי המדבר. בהתאם להבטחה שניתנה לקינים במדבר, זכו הקינים להתישבות בתוך ישראל בתקופת ההתנחלות (מקור 6).

יחסם של הקינים לישראל נשאר ידידותי על אף שידע לשמור על הקשר עם האוכלוסייה הנכרית באיזור (מקור 7, 8, 9 ו-10). ישראל הפיקה מכך תועלת (כגון מקור 7). ישראל השיבה לו כגמולו (מקור 10). במרוצת הימים ניכר שהקיני התערה בתוך ישראל והמצאותו בתוך ישראל נראית מובנת מאליה (מקור 11 ו-12), הדרך בה מוזכרים הקינים

במקור 13 מבהירה לנו את שייכותם של בני רכב לקינים. כן נוכל להסיק ממקור 13 שבימי שיבת ציון ראו בני ישראל בקיני חלק מגוף האומה. מקורות 11 ו-12 יחזקו את הדעה, שכך היה הדבר כבר בימי הבית הראשון.

גולת הכותרת היא המידע שנמסר לנו על ידי מקור 14. בני השבט הגיעו לצמרת המשפטית בישראל (לשכת הגזית). אולי מותר להניח שכשרון אדמיניסטרטיבי ומשפטי הם ירושה מן האב הקדמון, יתרו חותן משה (מקור 3). ניתן ליצור דרך אל הדיון בנושא "פתיחותו של עם ישראל", הפותח את שעריה לרוצים להסתפח אליו בכנות ובכל הלב (ספר רות לדוגמה).

מודל ב – ברזילי הגלעדי

ספר שמואל מפגיש את התלמיד עם ברזילי הגלעדי לראשונה בשמואל ב', י"ז, כז-כט. לא תובן חשיבותו של האיש ואת סיבת הזכרתו ללא החלקים הנוספים הקשורים באיש זה שהם פזורים במקרא. נאיר את עיני התלמידים, אם נדון במקורות הנוספים ובאמצעותם נשלים את הנושא.

המקורות

- 1) שמואל ב' י"ט, לב-מא. (4) עזרא ב', סא.
- 2) מלכים א' ב', ז (רצוי גם את ההקשר). (5) נחמיה ז', סג (בני הקוף בני ברזילי).
- 3) ירמיהו מ"א, יז.

חשיבותו של כל אחד מהמקורות לא רבה, אף אם נראה את כל אחד בהקשרו הקרוב. אך, חשיבותה של כל המערכת כמכלול מרובה. מה מתקבל?
מרד אבשלום נראה, לכאורה, כבעיה יהודית פנימית, אך היא בעיה לאומית כללית. כתוצאה של אירוע נקודתי בבית דוד מתעוררים החוגים שלא השלימו עם שלטון בית דוד אחרי נפילת שאול. כהוכחה נצביע על התנהגותו של שמעי בן גרא (שמואל ב' ט"ז, ה-ח). כשלונו של מרד אבשלום יתרום לביצורו של בית דוד ולהצרת צעדי מתנגדיו (שם י"ט, יט-כא).

אחרי בריחתם מפני אבשלום מגיעים דוד ומלוויו כפליטים אל מחנים שבעבר הירדן המזרחי. מחנים הייתה בירתו של אישבושת אחרי מות שאול, בתקופה בה דוד מלך על יהודה בחברון (שמואל ב' ב'-י'). מסתבר שבאיזור זה היה ל"משטר הישן" בסיס איתן. מחנים גם לא רחוקה מיבש בגלעד ולה יחסים מיוחדים לבית שאול (שמואל א' י"א ושם ל"א, יא-ג). יש להניח, שהאריסטוקרטיה הגלעדית לא אהדה את בית דוד במיוחד, אך בניגוד לשמעני בן גרא נהגו הכנסת אורחים באנשים שהגיעו אליהם בשעתם הקשה וכלכלו אותם בכבוד (שמואל ב' י"ז, כז-כט).

הזמנת דוד לברזילי לבוא אתו לירושלם (שם י"ט, לג-מא) היא מובנת וגם מתוחכמת. נרמזת בהזמנה הבעת תודה והוקרה למעשה האצילי של ברזילי הגלעדי שהבליג על רגשותיו בשעה שהמלך היה במצוקה, ולא ניצל אותה. מאידך גיסא, קרבת ברזילי לכסא המלוכה בירושלם הייתה מאפשרת פיקוח יעיל על מעשיו של זה, שרגשותיו האמיתיות היו בוודאי ידועות למלך. ברזילי הבין כנראה את הרמז. הצעתו של דוד "וכללתי אותך עמדי בירושלם" (שם שם, לד) הייתה גוזלת את עצמאותו של ברזילי, לו היה מקבל אותה. הוא דוחה אותה בנימוס, ואת שיקוליו האמיתיים לא גילה. ברזילי נשאר במחנים, אך צויין שבנו כמהם עבר עם דוד לירושלם (שם שם, מא).

לפני מותו מצווה דוד על שלום ביתו ועל שלום הממלכה ומפקיד את שלמה עליהם. דוד מצביע על האנשים שמהם, לדעתו, צפויה סכנה לממלכה (מלכים א' ב', א-יב). אין כאן פתרון של בעיות אישיות, אלא הבטחת שלום המשטר.

המקרא ער לדבר, ויודע להבליט ששיקולי דוד אכן היו צודקים. לפני קיום הצוואה אנו קוראים: "ותכון מלכותו מאד" (שם שם, יב) פירושו של דבר שיש בטחון יחסי. אחרי קיום הצוואה אומר המקרא: "והממלכה נכונה ביד שלמה" (שם שם, מו), ומשתמע מזה, שהבטחון הוא אבסולוטי.

דוד מזהיר בפני גורמים שליליים, אך ממליץ להתייחס לבני ברזילי ומציע שיהיו בין אוכלי שולחן המלך (שם ב', ז). ביחס לשמעאי בן גרא, שגם בו נפגש באותם הימים הקשים, יש לדוד הצעות אחרות (שם שם, ח). לפנינו שתי דרכים שונות ומנוגדות אחת לשנייה, אף שתיקן באו למנוע השפעות שליליות על שלום הממלכה.

הצוואה קוימה — ואכן הייתה הממלכה נכונה ביד שלמה, כפי שצויין מכבר. אין לנו מידע בדוק, על פיו נוכל להוכיח בוודאות, שהצוואה בדבר בני ברזילי קוימה למעשה. אוכל להצביע על מקור המאפשר לשער. כ־400 שנה מאוחר יותר אנו עוקבים אחרי שירה היורדת למצרים (ירמיהו מ"א, יז). בקרבת בית לחם מתעכבים במקום הנקרא "גרות כמהם". חוקרים ופרשנים הביעו דעות שונות להבנת הדברים. תרגום יונתן מציין, שדובר נחלה שקיבלו בני ברזילי מדוד בבית לחם.

סביר הדבר מאוד, וניתן לבסס את ההנחה על פי השם "כמהם" ועל פי המילה "גרות", שהייתה הנחלה בידי האנשים שמקורם לא היה כאן. חשוב גם ציון שהאתר בקרבת בית לחם, היא העיר שבה הייתה נחלת אבותיו של דוד. אם חולקה לבני ברזילי אדמה מן הרכוש המשפחתי של משפחת דוד, נהפכו בני ברזילי על ידי כך לאוכלי שולחן המלך.

מודל ג — עשו-אדום

התייחסתי לנושא מעל במה זו בעבר: "לדמותו של עשו", שמעתין 78, עמ' 5-10. נסייתי להבהיר שם שאדום הוא: (1 אח, 2 עם, 3) אידיאה. לפיכך אסתפק רק בכמה הערות דידקטיות.

על פי השיטה לקרא טכסטים קריאה קורלטיבית נהיה מחויבים לה גם בנושא זה. כבר במפגש הראשון של תלמידינו בדמותו של עשו (בראשית כ"ה, יט-לד) עלינו להאיר עיני תלמידינו לעובדה שליד אדום האח, אותו נכיר זה עתה, הוא מופיע בשתי הוויות נוספות, אדום העם השכן, ואדום כאידיאה. מיד יש להוסיף לפחות מקור אחד משתי ההוויות שלא מוזכרות פה, אדום העם ואדום האידיאה.

מספר המקורות הם רבים והמורה יוכל להחליט על פי שיקוליו ועל פי רמת כיתתו. אני מציע כדוגמאות:

- אדום העם:** (1) במדבר כ', יד-כא. (2) מלכים ב', ג', ד-כז.
אדום האידיאה: (1) ישעיהו ל"ד. (2) שם, ס"ג, א-י.

יש להסביר כיצד אדום הפך לסמל לכל העולם העויין אותנו — ממולו אנו עומדים. ניתן לבסס את התשובה לשאלה זאת על פירושי רש"י בפרקים בס' בראשית, ועם כל זה יש צורך להבדיל בין דמות אדום האח ואדום האידיאה. התגברות על עולם עויין זה הוא תנאי מוקדם לגאולת העולם כולו באחרית הימים (עובדיה א', כא).

במרוצת הדורות האידיאה לבשה צורה ופשטה צורה, גם רומי וגם הנצרות נחשבו כהתגלמות כל השלילה הטמונה באדום. חלק מן המפרשים (בעיקר רש"י ורמב"ן ובניגוד

לרשב"ם) מפרשים את פרקי עשו בסי' בראשית בעקבות התפיסה שאדום הוא אידיאה. אביא כדוגמה, אחת מני רבות, את רש"י לבראשית ל"ג, יד: "עד אשר אבוא אל אדוני שעירה – אימתי לך? בימי המשיח שנאמר 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה' (עובדיה כא)". האם יעקב התכוון לכך? נדע להפריד את הדברים ונחסוך מבוכה מן התלמידים.

לסיכום:

- א) אין חשש שהשיטה גוזלת זמן, רוב העבודה יכולה להתבצע בעבודה עצמית של התלמידים. לפעמים יש צורך בהדרכה מוקדמת, ההשקעה בזמן משתלמת.
- ב) אין צורך לבסס את הקריאה הקורלטיבית על כל המקורות. יתר על כן, ניתן לחלק את המקורות הנוספים בין התלמידים, שיתבקשו לדווח בכיתה על הממצאים. במקרה זה יש לעמוד על כך שהדווח יקלט על ידי כל תלמידי הכיתה. אין כוונתי לומר שהדווח יהפך לדו"שיח בין המדווח למורה.
- ג) אם לא מתקבלת הדעה, שיש תמיד לעבוד על פי השיטה הקורלטיבית (דבר שהיה רצוי מאוד) קיימת אפשרות להשתמש בשיטה זאת באורח חלקי, ולבחור נושאים שונים הנראים מתאימים להפעלת השיטה.
- ד) צוות המתכננים במשרד החינוך (תני"ך ממ"ד) יוכל לבוא לעזרת המורים ולהציע מספר נושאים, שבהם כדאי לעבוד על פי השיטה הקורלטיבית, ולהרחיב מדי שנה את המסגרת על ידי תוספת נושאים נוספים. בצורה זאת נתן "להריץ" את השיטה בהדרכה.
- ה) אפשר לפנות אל מורים שיטו שכם בהפעלת השיטה ואף יציעו גם הם נושאים.
- ו) התלמידים ימצאו עניין בשיטה, והם בעצמם ירגישו שאופקם מתרחב במידה ניכרת.
- ז) אני לא מקבל את הטענה "הטכסטים ההם לא ידועים, הם עוד ילמדו" (!!). יש ללמדם עכשיו, ולעתידי הם יהיו ידועים.